

երթանք ճշմարտութիւնը դասալիք աղանդաւորներէն մուրալու:

Ոչ նուազ ուշադրութեան արժանի է ՀԱՒԱՏՔԸ զոր իբր Հին և Նոր Կտակարանի հարազատ աշակերտ՝ բարձրաբարբառ կը հռչակէ: Իր հաւատքը մտքէն ու սրտէն կը բխի. խորին գիտութեան և կատարեալ առաքինութեան արդիւնք է այն: Կրօնքն իրեն համար հայրենասիրութիւն կամ ազգային եկեղեցի մը ցուցադրելու միջոց չէ: Առաքելական հոգեով ներշնչուած հաւատք մ'է այն, և Ս. Պօղոսի (Եբր. ԺԱ, 1-40) յարասութիւն: Այն ամէն բանի՝ որուն մեր միտքն ու կարողութիւնը չեն հասնիր, և զոր Ս. Գրքն ու Եկեղեցին մեզ հաւատալիք կը ներկայացնեն՝ գլուխ կը ծռէ հեղինակը, և քրիստոնէական սերտ համոզմամբ կը դաւանի. (30) «Հաւատամ, որոց և ոչ ես գորեմ» կարողիդ եւեթ առնել կամաց»: Ոչ որովհետեւ «Հայաստանեայց» կամ «Ազգային եկեղեցին» ըսած է, անոր համար համբուրելի և պաշտելի են իրեն այդ ճշմարտութիւնը, այլ անոր համար միայն՝ որ Աւետարան, Աւանդութիւն Ընդհանրական և Առաքելական Եկեղեցիէն այնպէս ճանչցուած են: Իր գրածին նպատակը՝ ինքնիրեն ազգասիրի գոյն ու հոգակ մը տալ չէ, ինչպէս ոմանք արդիներէն, այլ կրօնքի ջանք վառ պահել սրտերուն մէջ: Որով դեռ աւելի ազդեցիկ խօսքով կը գոչէ (31) «Հաւատացի և հաւատամ ամենազան առնել զինչ և կամեսցիս»: Եւ իբր վարձատրութիւն իւր այդ հաւատարմութեան, կը հայցէ՝ (31) «Այսոքուք և զիմա ընկալցիս աղերս մաղթանաց»: Այս էր մեր Հարց հոգին, և այնպէս պէտք է ըլլայ ամէն հարազատ Հայու հաւատքը և ոչ տարբեր:

ԵԶՐԱԿԱՅՈՒԹԻՒՆՍ Լաւ գուշակած ըլլալու է մինչեւ հիմակ յօդուածիս ուշադիր ընթերցողը: Զանացի Միտքար Գոշի գրութենէն դուրս ցոլացնել մեր կրօնքի գլխաւոր կէտերը, Հաղորդութիւնը, Քա-

հանայութիւնը, Խոստովանութիւնը, Քաւարան և Հաւատք: Նպատակս է ցուցնել Հայութեան՝ թէ այս է մեր կրօնքը, ուստի պէտք է հեռանալ նորաձայն վարդապետութիւններէ:

Բայց հայրենասիրութեան հետ՝ անկեղծութեամբ ևս հաւասարաթափ ընթանալու համար պարզապէս պիտի ըսեմ որ հոս ըրած ակնարկներս՝ վերջերս լոյս տեսած կրօնագիտական նոր գրքեր մը կը շօշափեն:

Պահելով հանդերձ հեղինակներու անձին եւ աստիճանին հանդէպ յարգանքս՝ արդարութեան և ազգասիրութեան պարտք մը կը թելադրէ ինձ յայտարարել թէ այդ գրութեանը գուրկ են քրիստոնէութիւնը սորվեցնելու յատկութիւններէն: Աստուածային պատգամներու, Հայ եկեղեցւոյ նուիրական աւանդութեանց և Ս. Հարց վարդապետութեան կողմանէ շատ կը կադան. շատ կէտերու մէջ յայտնապէս անհամաձայն են անոնց: Զուրկ քրիստոնէական շնորհէն և օծութենէն՝ իրենց ընդհանուր ձեւին, բացատրութեանց եւ ձգտումներուն մէջ վարակուած են բողոքականութեան աւերիչ հոգեով, հեռացած նախկին քրիստոնէականներու ոճէն եւ վարդապետութիւններէն:

Հետեւաբար խիղճն ու սէրը ցնդին չեն ներեր անոնց մուտքը հայ դպրոցներուն մէջ. Հայ աւանդութեանց պաշտպան անձերուն վրայ կը ծանրանայ սրբազան պարտք մը զանոնք մերժելու: Զայս բողոքելով կը պահանջէ մեր Ս. Հարց հոգին, Լուսաւորչէն մինչեւ Սահակ և Մեսրոպ. Նարեկացի և Շնորհալիներէն մինչեւ Մեծն Միտքար և Ալիշան: Կը պահանջէ զայս մեր հին ու նոր նահատակներու սուրբ անունը, Կարմիր Վարդանէն մինչեւ վերջին մարտիրոսին ամբիժ արիւնը յաղթող: Պատրաստ ենք և մեզի պատիւ և պարտք պիտի համարինք նման գրութեանց հեղինակներուն կողմէն եղած ամէն դիտողութեան պատասխանել մեր այս տողերուն նկատմամբ:

Հ. ԳՐԻԳՈՐ ՍԱՐԳՍԵԱՆ

Ս. ՍԻԼՈՒԻԱՅԻ ԿԱՄ ԼԱՒ ԵՒՍ ԵԹԵՐԻԱՅԻ

ՈՒԽՏԱԳՆԱՑՈՒԹԻՒՆ Ի Ս. ՏԵՂԻՍ

(ՄԱՍՆ Ա.)

Ա. — ... Կը ցուցուէին Ս. Գրոց համեմատ: Յետոյ գնացինք հասանք տեղ մը, ուր սակայն այն վեց լեռները, որոնց ընդմէջէն կ'երթայինք, կը բացուէին և կը ձեւացնէին անսահման, մեծ տափարակ, և շատ գեղեցիկ հովիտ մը, և հովիտէն անդին կ'երեւէր Աստուծոյ սուրբ լեռը՝ Սինա: Իսկ այս վայրը ուր լեռները կ'անջատուէին՝ միացած է այն տեղւոյն հետ՝ ուր ցանկութեան յիշատակները կան:

Ուրեմն երբ այն տեղը կը հասնի մարդ, ինչպէս որ մեզի յիշեցուցին մեր առաջնորդ սուրբերը որ մեզի հետ էին, ըսին թէ՝ «Սովորութիւն է որ աղօթք մ'ընեն այստեղ՝ անոնք որ հոս կու գան, երբոր առաջին անգամ Աստուծոյ լեռը կը սկսի տեսնուիլ»: Ինչպէս որ մենք ալ ըրինք: Եւ այդ տեղէն մինչեւ Աստուծոյ լեռը թերեւս չորս մղոն ըլլայ՝ այն հովտին ճամբով՝ զոր մեծ կոչեցին:

Բ. — Այդ հովիտը սակայն շատ մեծ է, որ կը գտնուի Աստուծոյ լեռան կողին տակը, որ ունի թերեւս, որքան որ մենք կըրցանք տեսնելով չափել կամ ինչպէս իրենք կ'ըսէին՝ մօտաւորապէս (թերեւս) տասնվեց հազար քայլ երկայնք, իսկ լայնքը՝ կ'ըսէին թէ ըլլայ չորս հազար:

Այդ հարկ էր որ մենք այդ հովիտը կտրէինք որպէս զի կարենայինք լեռան մէջ մտնել: Ասիկա սակայն ընդարձակ հովիտ մ'է, և տափարակ, որուն մէջ իսրայէլի որդիքը բնակեցան այն օրերը՝ երբ Ս. Մովսէս Աստուծոյ լեռն ելաւ և

հոն կեցաւ քառասուն օր և քառասուն զիշեր: Այս այն հովիտն է որուն մէջ շինուեցաւ հորթը, և մինչեւ այսօր (անոր) տեղը կը ցուցնեն. որովհետեւ մեծ քար մը տնկուած է հոն: Այս այն հովիտն է՝ որուն ծայրը կը գտնուի այն տեղը՝ ուր Ս. Մովսէս երբ իր աներոջ ոչխարները կ'աւրածէր, Աստուած երկու անգամ խօսեցաւ իրեն՝ հրավառ մորենիէն: Եւ որովհետեւ մեր ճամբան այնպէս էր որ նախ ելլէինք Աստուծոյ լեռը՝ որ անկից կը տեսնուի, որովհետեւ մեր եկած կողմէն էր լաւագոյն ելքը, և անկից կրկին հովտին այն ծայրն իջնէինք, այսինքն ուր որ մորենին կար, որովհետեւ Աստուծոյ լեռան դիւրագոյն էջն անկից էր. ուստի հաճոյ եղաւ մեզի որ՝ յետ տեսնելու մեր փափագածները, Աստուծոյ լեռնէն իջնելով՝ երթայինք հոն ուր մորենին էր, և անկից՝ հովտին լայնքին մէջտեղէն մեր ճամբան վերադառնայինք Աստուծոյ մարդերուն հետ, որոնք մեզի կը ցուցնէին մի առ մի այն տեղերը որ գրուած են, այն հովտին մէջ, ինչպէս որ եղած է:

Ուստի երբոր մենք մեկնեցանք այն տեղէն՝ ուր աղօթած էինք Փառանէն վերադարձին, ճամբան այնպէս եղաւ որ հովտին բերնին մէջտեղէն անցնէինք և մօտենայինք Աստուծոյ լեռան:

Այդ լեռը չորս կողմէն մէկ կը տեսնուի, իսկ երբ մէջը մտնես՝ շատ են, բայց ամբողջ լեռը՝ Աստուծոյ կը կոչուի. և յատկապէս անիկա՝ որուն զագաթը կը

գտնուի այն տեղը ուր իջաւ Աստուծոյ մեծվայելչութիւնը՝ ինչպէս գրուած է՝ անոնց ամէնուն մէջտեղն է։

Թէեւ շուրջն եղածները (լեռները) այնքան բարձր են որ ես (նմանները) տեսած չեմ բնաւ, սակայն միջին լեռը՝ որուն վրայ իջաւ Աստուծոյ մեծվայելչութիւնը՝ այնքան բարձր է միւս ամէնէն, որ երբ անոր մէջն էինք, միւս բոլոր լեռները՝ զորս այնքան բարձր տեսած էինք՝ մեզմէ վար այնպէս կը տեսնուէին՝ որպէս թէ փոքրիկ բլուրներ ըլլային։

Բայց բաւական զարմանալի երեւոյթ մը կայ, որ անկասկած առանց Աստուծոյ շնորհքին չէ. (այսինքն) թէեւ այդ միջին լեռը ամէնէն բարձրն է, որ յատկապէս Սինա կը կոչուի, այսինքն (այն լեռը) որուն վրայ իջաւ Աստուծոյ մեծվայելչութիւնը, սակայն կարելի չէ տեսնել զայն մինչեւ որ անոր ոտքը չերթաս՝ մէջը մտնելէդ առաջ. վասն զի երբ փափագդ լիովին կատարած անկէ վար իջնես, զայն դիմացէն կը տեսնես, ինչ որ կարելի չէր մէջը չմտած։

Այդ բանը սակայն ես գիտէի լեռն ելլելէս առաջ, որովհետեւ եղբայրներն ինծի պատմած էին, և երբ հոն հասայ հասկցայ որ ստուգիւ այնպէս է։

Գ. — Ուրեմն մենք շաբաթ իրիկուն լեռը մտանք, և երբ վանքեր մը հասանք, հոն բնակող միայնակեացները սիրով ընդունեցան մեզ, ամէն մարդասիրութիւն ցոյց տուին մեզի. որովհետեւ հոն եկեղեցի ալ կայ՝ քահանայով հանդերձ։

Արդ հոն մնացինք այն գիշեր, և կիրակի օրը, ժամանակին հոն բնակող քահանային եւ միայնակեացներուն հետ սակսանք ելլել իւրաքանչիւր լեռ, որոնց վրայ ելքը շատ մեծ յոգնութեամբ է, որովհետեւ կամաց կամաց շրջան ընելով չէ որ, ինչպէս կ'ըսենք ռամկօրէն, անոնց մէջը կը մտնես, այլ բոլորովին ուղիղ վեր

կ'ելլես (մէջը կը մտնես) որպէս թէ պատէ դէպ ի վեր, և նոյն (սեպածեւ) ուղղութեամբ հարկ է վար իջնել այն մէն մի լեռներէն, մինչեւ որ հասնիս ստորոտը այն միջին լեռան՝ որ բուն Սինան է։

Այսպէս ուրեմն մեր Տիրոջ Քրիստոսի Աստուծոյ կամելով՝ և օժանդակութեամբ աղօթքներուն մեզի ընկերացող սուրբերուն, մեծ տաժանքով, որովհետեւ հարկ էր որ ոտքով ելլէինք, որովհետեւ կարելի չէր գրաստ հեծնել, սակայն յոգնութիւնը չէր զգացուեր (այն տեսակէտով չէր ըզչէր յոգնութիւնը՝ որովհետեւ կը տեսնէի որ, Աստուծոյ կամքով կը լրանար փափագս) արդ չորրորդ ժամուն հասանք Սինա լեռան այն գագաթը՝ ուր Օրէնքը տրուեցաւ, այսինքն հոն՝ ուր Աստուծոյ մեծվայելչութիւնն իջաւ այն օրը՝ երբ կը ծխար։

Այն տեղոյն վրայ ուրեմն հիմա եկեղեցի մը կայ, ոչ մեծ, վասն զի տեղն ալ, այսինքն լեռան կատարը շատ մեծ չէ, սակայն եկեղեցին մեծապէս օգտակար է։

Արդ երբ Աստուծոյ կամելով դէպ ի գագաթը կը վերանայինք և կը հասնէինք այդ եկեղեցւոյն դուռը, ահա մեզի ընդ առաջ եկաւ քահանայ մը իր մենաստանէն, անբասիր ծերունի մը՝ միայնակեաց ի մանկութենէ, ինչպէս հոս կ'ըսեն, ճրգնաւոր (և ատկէ աւելի ինչ) ինչպէս կը վայելէ այդ տեղոյն։ Մեզի ընդ առաջ եկան նաեւ ուրիշ քահանաներ, ինչպէս նաեւ բոլոր միայնակեացները որ հոն կը բնակին այն լեռան քով, այսինքն անոնք որոնց արգելք չէր եղած իրենց հասակը և կամ տկարութիւնը։

Սակայն այդ միջին լեռան կատարին վրայ ոչ ոք կը բնակի, վասն զի հոն ուրիշ բան չկայ բայց եթէ այն միակ եկեղեցին և այլ մը՝ ուր կեցաւ Ս. Մովսէս։

Թարգմ. Զ. Ե. Փ.

ԴԱՏԱՊԱՐՏՈՒԱԾ ՅՕԴՈՒԱԾԻ Մ'ԱՌԹԻԻ

«Իսկ արդ բաժանեալ ինչ իցէ Քրիստոս».
(Ա. Կորնթ. Ա - 13)

«Բազմավէպ»ի տարւոյս Մայիսի պրակին մէջ յօդուած մը հրատարակուած էր, որ առաջին ընթերցումով իսկ լուրջ ուսումնասիրութեան մ'արտայայտութիւնն ըլլալ կը թուէր մեր ազգային ամենակարեւոր և հիմնական և դարերէ ի վեր միշտ աւելի այժմէութիւն ունեցող նիւթի մը նկատմամբ, նիւթ մը որ այսօր մանաւանդ մեր ազգային գոյութեան ճգնաժամին թերեւս միակ յուսացուած փրկարար խորհրդն է։

Սակայն աղմուկը որ այդ յօդուածին շուրջ յուզուեցաւ շատերու համար բոլորովին անակնկալ եղաւ և հոգեխռով ազդեցութիւն ներգործեց բոլոր անոնց որ ի սփիւռս ազգաց տարածուած՝ յօդուածագրին նման հոգեկան վարանմանց շրջան մը կ'ապրին ի խնդիր ճշմարտութեան, որոնցմէ շատեր ծանօթ են մեզի, խոհական և բանիբուն անձեր, որ Բարիգու, Պերլինի, Միլանու եւ Վիեննայի նման լուսազդեցիկ կեդրոններու մէջ իրենց խղճին մէջ կիզիչ հարցում մը կը լսեն անդադար թէ ինչո՞ւ տակաւին կը տատամ սին յայտնելու ուղղափառ ճշմարտութիւնը հոովմէական եկեղեցւոյ, որուն վարդապետութիւնները ցարդ լռելեայն կամ նաեւ անգիտակցաբար խոստովանած են Լուսաւորչական դաւանութեան մէջ և ազգային եկեղեցւոյ զիրկը։ Եթէ դժբախտաբար կը գտնուին տակաւին անձեր մեր մէջ որ յառաջագունէ կը դատապարտեն անխորհուրդ նախանձայութեամբ որ և է յարաբերութեան շփում ուղղափառութեան հետ, եթէ կը գտնուին նաեւ հրապարակագիրներ միեւնոյն մոլեռանդութեամբ ներ-

շնչուած, շատ ըմբռնելի է մարդկային հոգեբանութիւնն ուսումնասիրող անձերու համար, մանաւանդ երբ նկատի առնուին դարերու մէջ խտացած երկուստեք ատենութեան ու կրքի, շահադիտութեանց եւ հակառակութեանց ազդակները՝ շաղկապ տգիտութեան խաւարով։ Սակայն ինչպէս մեկնել կիրիկիոյ աթոռակից զոյգ վեհափառ կաթողիկոսներու հապճեպ արձակած պաշտօնական նզովքն ու դատապարտութիւնը, ուր յօդուածագրին անձին եւ գրութեան զուգակից գրեթէ հաւասար չափով դատապարտուած էր նաեւ «Բազմավէպ»ի խմբագրութիւնն այդպիսի յօդուած մը հիւրընկալած ըլլալուն համար. ինչպէս ըմբռնել այս դատապարտութիւնը ներշնչող ոգին, պատճառն ու նպատակը։ Եթէ կար յօդուածագրին նախընթաց վարքին և կենցաղին մէջ եպիսկոպոս արարք մը, ինչո՞ւ այսպէս անհամեմատ երկար ժամանակի խորոցն ընդմէջ իրական կամ ենթադրական յանցուածքի և անոր պարտաւանաց։ Թերեւս անպատկառութեան ոճի մը համարուած է քահանայի մը կողմէ հրապարակաւ փեռեկել ազգային եկեղեցւոյ և նուիրապետութեան ներքին ցաւերն ու վէրքերը, և ինչո՞ւ այն ատեն լռութիւն պահուած էր միեւնոյն անձին շատ աւելի ծանր փեռեկութեան հանդէպ որոնք յօդուածագրով մը հրատարակուեցան այլուր։ Եւ ինչո՞ւ դարձեալ ոչ մէկ պաշտօնական կամ անպաշտօն ձայն դատապարտեց նոյնօրինակ անթիւ գրութիւնները, վերանորոգումներու առաջարկներն ու պահանջները, որոնք հասուն կամ անհաս, հեղինակաւոր կամ ինքնա-